

SORIN GOG

Roma áttérések: pünkösdzizmus és az identitás új narratívái*

I. Társadalmi kirekesztés és vallási befogadás

Ez a tanulmány a Romániában élő romák pünkösdista hitre történő áttéréseivel és etnikai, társadalmi identitásuk megváltozásával foglalkozik. Elemzem, hogy a vallási áttérés következtében hogyan strukturálják át gyakorlataikat és önmagukról kialakított narratíváikat, emellett bemutatom, hogy a posztszocialista időszakban alapított pünkösdista gyülekezetek tagjai hogyan teremtenek meg egy új identitást a marginalizált roma közösségen belül.

Az 1992-es és 2002-es hivatalos népszámlálási adatok alapján kutatom, hogyan változott meg a szocializmus utáni Románia vallási struktúrája. Ezek az adatok segítenek megértenünk, hogyan jöttek létre különböző vallási felekezetek az adott időszakban, és miért voltak annyira sikeresek. Szociológiai és etnográfiai¹ adatok segítségével megvizsgálom, hogy a romák

* A tanulmány egyes részeit már publikáltam korábbi írásaiban. Gog, Sorin: *Post-socialist religious pluralism: how do religious conversions of Rroma fit into the wider landscape? From global to local perspectives*, Transitions, Genf, 2008, sajtó alatt; Gog, Sorin: *Aspects of Religious Conversion among Rroma in post-socialist Romania*. Ethnobarometer, Róma, 2007, sajtó alatt.

¹ A tanulmányban felhasznált etnográfiai adatok a „Nomádok és parlamenti képviselők. A mobilitás és a vallási hovatartozás hatása az identitásépítésre és az integrációs társadalompolitikák fejlődésére. Romák Észak- és Kelet-Romániában, valamint a Moldovai Köztársaságban, 1989–2005. (NOMAPARLIA) ” című kutatás eredményeit mutatják be.

társadalmi marginalizációja miként vezet el vallási kirekesztésükhöz is, és mindez hogyan hat az áttérésekre. Elsősorban nem azt szándékozom elmagyarázni, hogy a romák miért térnek át, hanem hogy ennek milyen társadalmi és kulturális jelentősége van. Egy új társadalmi narratíva tűnt fel ugyanis a roma pünkösdista közösségekben, és tanulmányomban igyekszem felfedni az áttérések körülményeit és következményeit.

A szekularizmus logikája és a vallási gyakorlat ateista szabályozása érvényét veszítette a posztszocialista korszak beköszöntével. A kommunista ideológusoknak és a bürokratikus párhálózathoz sikerült kiűzniük a vallást a nyilvános szférából, és egy társadalmi szekularizációs folyamatot ösztönöztek. Mindez azonban nem járt együtt valódi társadalmi modernizációval (Románia Kelet-Európa egyik leginkább rurális országa maradt), ezért az ateizálódási folyamat kikényszerítése a kommunista rezsim nagy kudarcává vált (Gog 2007), és a magánéletben továbbélő vallásosság újra teret nyert a nyilvános szférában.

Az újprotestáns mozgalmak is részeivé váltak e vallási újjászületésnek. A kommunista rendszer által korábban elnyomott újprotestáns egyházak aktívan kihasználták a posztszocialista demokratikus pluralizmus kínálta lehetőségeket, nagy energiákat fordítottak az „evangélium terjesztésére” (Coleman 2000), és egyre jelentősebb szerepet tölthettek be a „vallási eszmék piacán”. Ennek eredményeképpen az utóbbi két évtizedben nagyon sok újprotestáns gyülekezet alakult az országban, különösen a romák között. Mielőtt azonban elemeznénk az áttérések hatását, vizsgáljuk meg a szocializmus utáni Románia általános vallási kontextusát.

1. táblázat. Vallási felekezetek struktúrájának változása a román társadalomban 1992 és 2002 között

	<i>ortodox</i>	<i>római katolikus</i>	<i>görög katolikus</i>	<i>református</i>	<i>lutheránus</i>	<i>unitárius</i>	<i>újprotestáns</i>	<i>vallás nélküli/ateista</i>
1992-es népszámlálási adatok	86.81%	5.09%	0.98%	3.52%	0.26%	0.34%	2.01%	0.36%
2002-es népszámlálási adatok	86.79%	4.73%	0.88%	3.23%	0.17%	0.31%	2.72%	1.01%

Amint az 1. táblázatban láthatjuk, az ország vallási struktúrája csak kissé változott meg a posztszocialista időszakban. A főbb vallási felekezetek híveinek számaránya nem módosult különösebben a zűrzavaros években: csak az újprotestáns felekezeteknek (a baptista, pünkösdista, adventista és brethren gyülekezeteknek) sikerült növelniük híveik számát (a teljes népességen belül 2,01%-ról 2,72%-ra nőtt az arányuk, abszolút számok tekintetében pedig 131 452 új követő csatlakozott hozzájuk), míg a többi felekezet kis vagy jelentéktelen mértékben veszített el híveket.

Mivel a vallási hovatartozás nem tükrözi egyértelműen magát a vallásosságot vagy az eltérő életszemléleteket, ezért a fenti adatokat a vallási besorolás olyan mutatóinak tekintem, amelyek nem szükségszerűen jelzik a szocializmus utáni Romániában végbemenő drámai vallási változásokat. A romániai lakosság nagy része számára a vallásnak, melyhez tartozik, nincs semmilyen nyilvános vagy magánéleti kifejeződése. Ahogy más tanulmányomban (Gog 2006) bemutattam, a posztszocialista életvilágok egyre erőteljesebb pluralizációja a hagyományos vallási életvilág erőzójához vezetett, és teret engedett a szekularizáció eltérő logikájának, mely megnyilvánult a vallásos világkép keresztényi jellegétől való megfosztásában, a vallási gyakorlat intézményi kereteinek megszűnésében, valamint az élet gyakorlati szférájának demoralizálódásában. Ez a szekularizációs folyamat főként azokra a fiatalabb korosztályokra hatott, akik a posztszocialista időszakban szocializálódtak és városokban éltek.

A vallási hovatartozást általában a születés határozza meg. Ez jelzi az eltérő kulturális hagyományokhoz kötődést (román ortodox, magyar református, német lutheránus stb.), és olykor etnikai jelzőként is alkalmazzzák. Ha országosan vizsgáljuk meg a vallási hovatartozás kérdését – bár az nem tükrözi az adott időszak vallási átalakulásának folyamatait –, azt tapasztaljuk, hogy sajátos módon változott meg a különböző romániai etnikai kisebbségek vallási struktúrája.

A 2. táblázatban láthatjuk, hogy az újprotestánsok aránya 5,72 százalékponttal nőtt a roma népességen belül, miközben a románoknak 0,6%-a, a magyaroknak pedig csak 0,35%-a csatlakozott e felekezetekhez. A két népszámlálás hivatalos adatai szerint ebben az időszakban az ortodox egyház több roma tagját (a teljes roma közösség 3,42%-át) veszítette el, mint románt (0,6%).

2. táblázat. A román társadalom főbb etnikai csoportjainak felekezeti struktúrája az 1992-es és 2002-es országos népszámlálási adatok alapján

	ortodox	román katolikus	görög katolikus	református	lutheránus	unitárius	újprotestáns	vallás nélküli /ateista
románok – 1992	94.68%	1.77%	0.94%	0.08%	0.03%	0.01%	1.99%	0.12%
románok – 2002	94.08%	1.78%	0.83%	0.09%	0.02%	0.01%	2.59%	0.07%
magyarok – 1992	1.71%	41.20%	1.44%	47.10%	1.23%	4.56%	1.72%	0.24%
magyarok – 2002	1.98%	41.00%	1.37%	46.47%	1.15%	4.54%	2.07%	0.23%
romák – 1992	85.30%	4.81%	0.89%	4.39%	0.07%	0.23%	2.85%	0.86%
romák – 2002	81.88%	3.80%	1.15%	3.06%	0.06%	0.13%	8.57%	0.35%

Érdeemes megjegyeznünk, hogy az ortodox egyháznak nincs elkülönült roma papi hierarchiája és roma gyülekezetei. Romák és románok ugyanannak az ortodox egyházi szervezetnek a tagjai, ahogyan a magyarok és romák is ugyanabba a helyi református templomba járnak. Ennek ellenére több roma, mint román hagyta el az ortodox egyházat – erre a témakörre később még visszatérek.

Az újprotestáns vallási mozgalmakhoz történő roma csatlakozás másik fontos jellegzetessége, hogy a folyamat nem Románia városaiban, hanem falvaiban erősödött fel. A falusi népesség általában hagyományos módon viszonyul a vallási pluralizmushoz, és nem csupán eretnekségnek tartja, hanem a közösség belső textúrájának és értékeinek elárulása-ként tekint rá. Ezért meglepő azt látnunk (2b. táblázat), hogy az újprotestáns mozgalom hatására a falusi roma közösségek népességének 6,83%-a tért át, míg a városban élő romák esetében ez az arány 3,92% volt (2c. táblázat). Ha a vidék/város változók mentén vizsgáljuk tovább a kérdést, szintén azt láthatjuk, hogy a falvakban lakó romák körében jobban csökkent az ortodox egyházhoz tartozók száma (4.57%), mint a városokban (1.56%). Ezek a számadatok nem szükségszerűen jelzik az egyik felekezetből a másik felé tartó vallási mobilitást, de nem valószínű, hogy a változást a két felekezethez tartozó romák eltérő termékenységi mintái okozták. Ha számba vesszük, hogy legtöbbször az utóbbi évtizedben tértek át, akkor nagyon valószínűtlen lenne azt feltételeznünk, hogy a vallási hovatartozás megváltozása ilyen rövid idő alatt eltérő demográfiai mintát

eredményezett volna. Terepmunkánk azt jelzi, hogy ha létezett egy új-protestáns közösség a falvak romák által lakott részén, akkor az mindig a kommunizmus bukása után jött létre, és tagjait a domináns vallási felekezetekből toborozta: a román falvakban az ortodoxok, a magyar falvak esetében pedig a reformátusok közül.

2b. táblázat. A román társadalom vallási felekezeti struktúrája a városokban az 1992-es és 2002-es országos népszámlálási adatok alapján

	ortodox	román katolikus	görög katolikus	református	lutheránus	unitárius	újprotestáns	vallástalan /ateista
románok-1992	94.96%	1.57%	1.11%	0.12%	0.04%	0.01%	1.70%	0.19%
románok -2002	94.52%	1.51%	0.99%	0.13%	0.03%	0.01%	2.17%	0.11%
magyarok-1992	2.22%	42.31%	1.52%	45.76%	1.42%	4.15%	1.42%	0.30%
magyarok -2002	2.49%	42.17%	1.42%	44.99%	1.38%	4.21%	1.67%	0.26%
romák-1992	85.99%	5.10%	0.86%	2.94%	0.06%	0.12%	2.61%	1.31%
romák-2002	84.43%	4.16%	1.24%	1.85%	0.03%	0.13%	6.53%	0.43%

2c. táblázat. A román társadalom vallási felekezeti struktúrája a falvakban az 1992-es és 2002-es országos népszámlálási adatok alapján

	ortodox	román katolikus	görög katolikus	református	lutheránus	unitárius	újprotestáns	vallástalan /ateista
románok-1992	94.34%	2.01%	0.74%	0.03%	0.01%	0.00%	2.34%	0.05%
románok-2002	93.59%	2.09%	0.64%	0.05%	0.01%	0.00%	3.06%	0.03%
magyarok-1992	1.06%	39.76%	1.34%	48.82%	1.00%	5.08%	2.09%	0.16%
magyarok-2002	1.40%	39.68%	1.31%	48.13%	0.91%	4.90%	2.50%	0.20%
romák-1992	84.81%	4.60%	0.91%	5.40%	0.08%	0.30%	3.04%	0.54%
romák-2002	80.24%	3.56%	1.09%	3.84%	0.09%	0.13%	9.87%	0.31%

A két országos népszámlálás adatait elemezve arra következtethetünk, hogy a poszt-szocialista időszakban az ország vallási struktúrájának legjelentősebb változása az újprotestáns vallási mozgalmak expanziójához

köthető, és mindez leginkább a roma közösségekre, különösen a vidéken élőkre hatott.

Ha Románia különböző etnikai csoportjainak vallási struktúráját szemléltető adatokat elemezzük, akkor fontos következtetéseket vonhatunk le az áttérések természetével kapcsolatban is. A romák közül a legtöbben pünkösdisták lettek: amíg a roma újprotestánsok 75,14%-a a pünkösdista egyházhoz tartozott, addig a román újprotestánsoknak csak az 55,06%-a kötődött e vallási felekezethez. A magyarok között a baptisták voltak a legnépszerűbbek, közülük tartozott az újprotestáns hívek 42,84%-a, míg a pünkösdistákhoz csak 16,51%-uk csatlakozott. A magyarok esetében is megfigyelhető azonban a pünkösdista mozgalom enyhe térnyerése: 1992-ben a magyar újprotestáns népesség 13,56%-át, míg 2002-ben a 16,51%-át ők alkották. Mivel a felekezeti demográfia azt mutatja, hogy a pünkösdzizmus messze a legnépszerűbb vallási irányzat az áttérő romák esetében, ezért elemzésünk során elsősorban azt kutatjuk, hogy a pünkösdzizmus milyen hatással van közösségépítésekre és társadalmi éniük (social self) konceptualizálására.

A román társadalom vallási struktúrája (melyet a kinyilvánított vallási hovatartozás alapján elemzünk) nem változott meg drámai módon, és a posztszocialista Romániában nem beszélhetünk jelentősebb vallási mobilitásról sem. Viszont ha az egyes etnikai csoportokat vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy ma a cigány népesség körülbelül 10%-a valamelyik újprotestáns egyház tagja, és ezen egyházak a kommunizmus bukása utáni évtizedben toborozták híveik többségét.

Van még egy fontos vonása az újprotestáns egyházak térnyerésének: a megkérdezett roma pásztorok szerint a roma gyülekezetek 90%-a az utóbbi évtizedben alakult. A kommunista időszak alatt a legtöbb roma újprotestáns hívő még ugyanazt a templomot látogatta, mint román és magyar hittestvérei. A posztszocialista időszakban nemcsak az újprotestáns mozgalom vált népszerűvé a romák között, hanem intézményesült az elkülönülő vallásgyakorlásuk is. A roma pünkösdista közösség egyre növekvő önállóságát figyelhetjük meg, különálló pünkösdista társulásokat hoztak létre, és olyan egyházi struktúrákat alakítottak ki, ahol a vallási hierarchia tagjai is közülük kerültek ki.

A vallás etnicizálódása, amint majd látni fogjuk, a roma identitás eltérő perspektíváját teremti meg, és ebben a folyamatban a helyi pünkösdista gyülekezet intézményi mechanizmusai rendkívül fontos szerepet játszanak. A helyi egyházat főként az ott élő roma vallási elit szervezi,

de annak minden tagja aktívan részt vesz a közösség életében. A templomon belül és kívül jellegzetes társadalmi tereket hoznak létre. Olyan vallási nyelvezetet használnak, amely a hatalomtól megfosztott közösségnek segít kifejezni egységes identitását és új énképet. A kommunikatívus etika szigorú útmutatást ad az életben az újjászületett hívőknek. A fentiek segítségével a romák a pünkösdi egyház struktúrájában rátalálnak annak intézményes lehetőségére, hogy saját társadalmi, kulturális és etnikai narratíváikat kialakíthassák.

A főként falvakban megfigyelhető roma áttérés elemzésének egyik módja, ha megvizsgáljuk a romákat sújtó társadalmi kirekesztést. Kvantitatív és kvalitatív adatok alapján azt látjuk, hogy a romákat jóval inkább kirekesztik és diszkriminálják Románia falvaiban. Bár ez nem ad közvetlen magyarázatot az áttérésekre, de utal az adott etnikai kisebbség vallási szocializációjának hiányára. A társadalmi kirekesztés ugyanis megjelenik a vallási közösségen belül is, ami bizonyosan hat a romák vallásosságára. Úgy gondolom, téves lenne azt feltételeznünk, hogy ez áttérésük egyetlen oka, azonban mindenképpen fontos szerepet játszik benne. Ha megvizsgáljuk, hogy a helyi ortodox egyház hogyan fogadja be a roma hívőket (hasonló történi a református egyházon belül is), akkor láthatjuk, hogy a pünkösdista egyház – egyéb dolgok mellett – intézményileg jóval inkább lehetővé teszi számukra, hogy saját etnikai identitásuk képviselői maradjanak.

3. táblázat. A romániai népesség százalékos aránya a tekintetben, hogy nem szeretnék, ha a szomszédjuk az alábbi csoportokból kerülne ki

	<i>városi lakosság</i>	<i>falusi lakosság</i>
muszlimok	23.8%	29.8%
bevándorlók	21.0%	25.6%
<i>homoszexuálisok</i>	42.9%	49.2%
zsidók	19.9%	25.4%
<i>romák</i>	32.5%	38.0%
magyarok	19.9%	25.9%

Az etnikai kapcsolatokat és a romák kirekesztését vizsgáló újabb keletű országos reprezentatív statisztikai felmérés² során arra kérték az embereket, hogy nevezzék meg azokat a csoportokat, amelyeknek

² A romák befogadásának barométere, Soros Alapítvány, 2006.

nem szeretnének a szomszédságában élni. Miként a 4. táblázatból látható, a válaszadók a homoszexuálisokat és a romákat jelölték meg az első helyen. A városokban lakó romániai népesség 32,5%-a (függetlenül az etnikai hovatartozástól) és a falvakban lakók 38%-a jelentette ki, hogy nem akar romák közelében élni.

Egyértelműen megfigyelhető, hogy e csoportok diszkriminációja intenzívebb vidéken, mint a városokban. A vidéken élők valamennyi esetben inkább vágytak arra, hogy ne legyenek ilyen szomszédjaik. Láthatjuk tehát, hogy az ország falvaiban élő romák kirekesztése és diszkriminációja erősebb, és azt nagyon megérik az egyes falvakon belül.

Az általunk kutatott legtöbb faluban a tér társadalmi felosztása is kifejezi a romákkal szembeni diszkriminációt. Általában a falu szélén, egy kizárólag általuk lakott romanegyedben élnek. Nem engedik meg nekik, hogy románok közelében építsék fel házaikat, erős társadalmi határ különíti el őket, amely jelezi, hogy egy különálló terület van kijelölve számukra. Olykor még a nyilvános terek is problematikussá válnak, és a romákat onnan is kiűzik: *„Az 1989-es forradalom után épült egy új bár, ahol a különböző falvakból érkező románok összegyűltek. Konfliktusba kerültem velük, mivel azt mondták nekem: „hé cigány”. El kellett hagynom a helyiséget, bár jogom volt ott lenni, mivel az én falumban volt. Voltak olyan utcák, ahol gyermekként nem sétálhattam a románok miatt.”* (A. D., 36 éves férfi, lakatos ipari iskolát végzett, házaspár).

Ez a térbeli szegregáció folytatódik a temetőben is. Bár a romák minden faluban ugyanahhoz a vallási közösséghez tartoznak, mint a többségi lakosság (reformátusok a magyar és ortodoxok a román falvak esetében), mégis elkülönülve kell temetkezniük: a temető újraalkotja ugyanazt az etnikai határt, amely a való életben létezik. Miként romák és románok nem élhetnek egymás mellett életük során, úgy együtt sem halhatnak meg. A temető a társadalmi tér tükré, és utal a romanegyedben végbemenő vallási átalakulási folyamatra is. Az újprotestáns romáknak el kell különülniük az ortodox romáktól is, így egy újabb határvonal jön létre a temetőben – miként az újprotestáns roma közösséget is a kirekesztés új szabályai szerint különítik el a tágabb közösségek közül.

A legtöbb általunk készített interjú azt jelezte, hogy a romák tudatában vannak a közösségükön belül létező különböző problémáknak (képzettség hiánya, hatalomnélküliség, munkanélküliség stb.), de mindez nem nyugtalanítja őket annyira, mint a diszkrimináció és a megaláztatás. Ez mélyen érint minden romát, és az önreprezentáció különböző

stratégiáit alkalmazva próbálják magukat másokhoz hasonló, tisztességes emberként jellemezni: „*Azt mondják, hogy a cigányok lopnak. De elkap-tak-e engem valaha? Miért gyanúsíthatnak meg? Azért kell mindent rám kenniük, mert cigány vagyok? Sokszor a románok lopnak, és a cigányok fizetnek meg érte.* (A. D., 28 éves nő, hajadon, nincs állandó munkahelye).

A társadalmi és térbeli kirekesztés ellenére az etnikai többség gazdaságilag megpróbálja kihasználni a romák szegénységét és nyomorát. A roma közösségben nagyon magas a munkanélküliség aránya, és sajnálatra méltó gazdasági helyzetben élnek. Az interjúk során sok cigány kijelentette, hogy a kommunista időszak sokkal jobb volt számukra, mivel biztos munkahelyük volt, így el tudták tartani kiterjedt családjukat. Manapság azonban alig tudnak megélni.

Románia néhány részén egészen drámai a helyzetük, és azokat az időköt idézi, amikor szolgák voltak. A kommunizmus bukása után a romák nem kaptak földet a kormánytól, mivel a szövetkezetesítés előtt nem rendelkeztek vele, vagy akinek mégis volt, az nagyon nehezen tudta visszakövetelni. Ennek következtében a vidéken élő románoknak semmi-jük nem maradt, és hogy meg tudjanak élni, a románok földjeit művelik. Beszélgetőtársaim elmondták, hogy telente, amikor semmilyen munka nem akad a földeken, nem marad nekik más, mint hogy házról házra járva ennyit kolduljanak a faluban. Nem tudnak fizetni érte, ezért megígérik, hogy cserébe a jövő nyáron ledolgozzák a kapott étel árát. A falubeliek tudják, ez kiváló alkalom arra, hogy olcsó munkaerőt biztosítsanak maguknak, így túlárazzák az ételt, és soknapi munkát kérnek érte cserébe. Nyáron néhány cigánynak azért az ételért kell dolgoznia, amit már az előző télen elfogyasztott.

A helyi roma vezetők tudatában vannak mindennek, és úgy gondolják, hogy az etnikai többség számára ez a helyzet tökéletesen megfelel: „*Mindenki a romákat akarja kizsákmányolni. Azért, mert – persze ez érthető – a gazdák úgy akarnak hatékonyak lenni, hogy munkásaikat minél kevesebb pénzért minél többet dolgoztassák. Igen. Mindenki így gondolkodik. De ha ez legalább legális munka lenne... (...) És miért? Egy kis pénzért. Más etnikumú ember ezt nem vállalná, mondjuk nem roma, hanem egy magyar, román, és így tovább, ők nem csinálnák meg ennyi pénzért.*” (F.B., 29 éves férfi, Szamosújvár, nőtlen, a városházán dolgozik).

Kutatásunk eredményei egybevágóan az országos felmérés kvantitatív adataival. Utóbbi rámutat, hogy a romániaiak (etnikai hovatartozásuktól függetlenül) milyen markánsan reagáltak arra a kérdésre, hogy együtt

élnének-e vagy összeházasodnának-e romákkal. A falvakban élő emberek 51,1%-a ellenzi a romákkal kötendő interetnikus házasságot, és 40,9%-uk nem akarja megosztani velük ugyanazt a társadalmi teret. A további kérdésekre – romák és romániaiak játszhatnak, tanulhatnak és dolgozhatnak-e együtt – adott elutasító válaszok száma is nagyon magas. Mindez azt mutatja, hogy a kutatásaink során felbukkanó különböző diszkriminációs gyakorlatok összefüggnek az etnikai többség hozzáállásával és felfogásával.

Ebben az esetben is megfigyelhetjük, hogy a romákkal szembeni diszkrimináció jóval erősebb a falvakban, mint az ország városaiban. Ezt magyarázza a hagyományos életszemlélet és a társadalmi modernizáció hiánya, valamint az a tény, hogy a falvak zárt közösségeiben a többség elkerülhetetlenül társadalmi kapcsolatokat alakít ki az etnikai kisebbségekkel, ami rengeteg konfliktushoz vezet.

4. táblázat. A románok százalékos aránya, akik nem értenek egyet azzal, hogy ...

	városok	falvak
...romák és románok együtt éljenek	31.1%	40.9%
...romák és románok ugyanabban az osztályban tanuljanak	19.3%	27.7%
...romák és románok ugyanabban az állásban/műhelyben dolgozzanak	17.2%	25.6%
...romák és románok összeházasodjanak	35%	51.1%
...roma és román gyerekek együtt játsszanak	20%	31.5%

Kutatásunk megmutatta, hogy a falvakon belül létező kirekesztés olykor tovább él az egyházon belül is. Nem arról van szó, hogy a helyi gyülekezet papja ily módon viszonyulna hozzájuk (néhány pap, akikkel interjút készítettünk, aktívan részt vesz a romák megsegítésében és támogatásában), hanem maguk a romák azok, akik nagyon nehezen tudnak beilleszkedni a vallási közösségbe.

A megkérdezett román ortodox papok kihangsúlyozták, hogy a romák csak ritkán jelennek meg a gyülekezetben és hiányzik a vallási szocializációjuk. A papok szeretnék, ha eljárának a templomba, de ők határozottan ellenállnak. *„Nem értem, hogy miért. Így szokták meg. Megpróbáltam behozni őket {a templomba}. De ők nem akarták. Az mondták, hogy a románok nem nézik őket jó szemmel.”* (L. atya, román ortodox pap,

30 éves, vidéken szolgál). Az adatközlők szerint a cigányok többsége nem akar egyházi esküvőt.

A legtöbb alkalommal a romák az egyházat a többségi etnikum intézményének tekintik, a vallási szolgálat köré szerveződő gyülekezeti életet pedig olyan társadalmi térnek érzékelik, amelyből kirekesztik őket. Ennek eredményeként az egyházon belül ugyanazt az elszigetelődést találjuk, mint a falu egyéb társadalmi tereinél: *„A románok elkülönülnek tőlük, de azt mondom, hogy néha ők is elkülönítik magukat a románoktól.”* (L. atya, román ortodox pap, 30 éves, vidéken szolgál).

Sok roma adatközlőnk is megemlítette a vallási szocializáció hiányát, és az egyháztól való elkülönülést. Kijelentették, hogy a románok rosszul bánnak velük, és nem nézik őket jó szemmel a gyülekezeti alkalmakon. A roma pünkösdista pásztorok nagyon kritikusak e tekintetben, és azt állítják, hogy a romák valójában sosem tartoztak az ortodox egyházhoz, mivel az egyház sosem akarta megtéríteni őket: *„Az ortodox egyház még ma is a szememre veti, hogy elhagytam a hitemet. De nem értem, hogy milyen hitet hagytam el, mivel a románoknak nem volt hitük. Gyakorlatilag csak a hűsvét, a keresztelesek és a temetések alkalmával volt kapcsolatuk az ortodox egyházzal. Máskor azonban semmilyen viszonyuk nem volt az ortodox egyházzal.”* (C. F., roma pásztor és politikai vezető, 55 éves, az 1990-es évek elején tért át a pünkösdista hitre).

Ugyanez történik azokkal a romákkal is, akik a többségében magyar reformátusok által lakott falvakban élnek. A társadalmi és térbeli kirekesztés itt is ugyanúgy működik, mint a román ortodox falvakban. Az összes romát, vallási hovatartozástól függetlenül, ugyanabban a temetőben, de a magyaroktól elkülönítve temetik el: *„Nincs egyetlen olyan roma sem, aki a magyar temetőben nyugszik.”* (M. K., 50 éves, a Roma Párt tagja). Adatközlőim szerint ez egy régi szokás folytatása, ami a magyar földbiratók szokásaitól ered.

A megkérdezett emberek véleménye szerint a problémát az okozza, hogy a magyar és román közösségek zártak. Például a templomban *„mindenkinek megvan a saját helye, amit az őseitől örökölt”*. A református magyarok azt kifogásolják, hogy a romák nem fizetik az egyházi adót. Egyik adatközlőm ezt a református lelkésznek is megjegyezte: *„Beszéltem a lelkésznek erről a problémáról, és azt mondtam neki: ha harmincan közülünk {a románoktól} elkezdenek fizetni, akkor beengedsz minket a közösségbe? Azt válaszolta, hogy nem.”* (M. K., 50 éves, a Roma Párt tagja). Szerinte a gyü-

lekezet legtöbb tagja közvetlenül nem jelenti ki azt, hogy nem fogadja be a romákat, de ily módon cselekszik. Ezért a református romáknak csak a keresztelesek, esküvők és temetések alkalmával van kapcsolatuk az egyházzal. A református vallási vezetők „nem tanítják meg a {roma} közösségnek a református hitet.” (M. K., 50 éves, a Roma Párt tagja).

A posztzocialista pluralizáció – melynek következtében új vallások jelentek meg –, szintén okoz némi zavart a romák között, mivel így nehéz rátalálniuk az „igaz vallásra”. A vallási szocializáció hiánya miatt úgy gondolják, minden vallás arról szól, hogy emberek egy csoportja megpróbálja ráerőltetni a szándékát másokra: *”Sok vallásos emberrel találkoztam, de nem gondolom, hogy bármelyikük is valóban értette a vallást. A katolikusok ezt mondják, az ortodoxok megint mást, a pünkösdisták egy harmadik elképzeléssel jönnek...”* (A. D., roma, 36 éves, házas, gyermektelen).

Kutatásunk azt jelzi, hogy a romák társadalmi kirekesztése a vallások közösségen belül is jelen van. Ennek következtében nem meglepő, hogy nagyon kis mértékben veszik igénybe az egyházi szolgáltatásokat: az ortodox romáknak csak 25%-a jár rendszeresen templomba, szemben a teljes ortodox népesség 41,4%-ával. A vallásos részvétel arányában megfigyelhető különbség rendkívül jelentős, főként, ha tekintetbe vesszük, hogy a roma népesség nagyon vallásosnak tartja magát. Egyértelmű, hogy a romák esetében mindez nem a társadalmi modernizáció által kiváltott szekularizációs folyamat következménye, amely esetleg jobban hatott volna rájuk, mint más etnikai csoportokra.

Még furcsább, hogy a vallásos részvétel aránya alacsonyabb a falusi, mint a városi ortodox romák között. Ez azért nagyon különös, mert más tanulmányok azt jelzik, hogy a templomba járás, a hit és a vallási gyakorlatok aránya azoknál a társadalmi rétegeknél alacsonyabbak, amelyekre hat az iparosítás folyamata, az urbanizáció és a modernizáció. Ebből eredően rendszerint alacsonyabb vallásos értékeket találunk a városokban: a városban élő ortodox románok 40,4%-a, a falusiaknak pedig 42,6%-a jár rendszeresen templomba. A romák esetében azonban mindez fordítva igaz: a városi ortodox romák 29%-a jár templomba, míg a Románia falvaiban élők közül csupán 23,4%.

A falusi romák alacsony részvételi arányát nem a szekularizációs folyamattal, hanem a velük szembeni bánásmóddal magyarázhatjuk. Ez hatással van arra is, hogy a romák jóval kevésbé bíznak az egyházi intézményben (5. táblázat), mint a románok.

5. táblázat. Templomba járás és bizalom az egyház intézményében országos szinten és a romák között

<i>ortodox népesség</i>	<i>országos minta</i>	<i>roma minta</i>
bizalom az egyház intézményében	79%	67.4%
legalább havonta háromszor elmegy templomba	41.4%	25.6%

Ha azonban a romák vallásos hitét és nem annak intézményi megnyilvánulását vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy vallásosabbak a népesség többségénél. A románoknál nagyobb arányban hisznek Istenben, a mennyországban és a halál utáni életben, amely minden romániai keresztény felekezet fontos hitelve.

6. táblázat. Vallásos hit a romák között, összehasonlítva az országos adatokkal

<i>ortodox népesség</i>	<i>országos minta</i>	<i>roma minta</i>
hisz Istenben	91%	93%
hisz a mennyországban	65.8%	74.7%
hisz a halál utáni életben	50.9%	57.5%

Egy olyan rendkívül paradox helyzettel állunk szemben, amikor a roma etnikai közösség tagjai sokkal vallásosabbak, mint az ortodox románok, de nincs strukturális lehetőségük arra, hogy a helyi egyházon belül ezt kifejezésre juttassák. A tanulmány további részeiben megvizsgáljuk, hogy a pünkösdista egyház hogyan képes biztosítani számukra egy olyan környezetet, ahol vallásosságuk nem csupán megnyilvánulhat, hanem saját kulturális és társadalmi kódjaik szerint jelenhet meg.

Vizsgálatunk során hasonlóan ellentmondásos helyzettel találkozunk akkor is, amikor olyan román ortodox papokat kérdeztünk meg, akiket nyugtalanított a romák vallásossága és az egyházi rítusokról való távolmaradásuk között feszülő ellentmondás. Egy pap például elmondta, hogy tudja, amikor a falubeli romák külföldre mennek, akkor tisztességesen viselkednek, becsületesen dolgoznak, nem koldulnak és lopnak. Ennek azért kell így lennie, mert elutazásuk előtt „sokan jönnek hozzám, és azt mondják: Atyám, külföldre megyek, kérlek, imádkozz azért, hogy Isten megsegítsen, és biztonságban megérkezzek.” (F. B., fiatal ortodox pap).

Bár a romák nem sűrűn járnak el a templomba, de az idézett pap istenfélő embereknek tekinti őket.

A papok azt is megjegyezték, hogy a romák nagyon félnek megszegni az esküjüket. Amikor valamilyen megoldhatatlan konfliktus támad a roma közösségben, akkor őket kérik meg arra, hogy közvetítsenek a felek között. Így ismerik el szentségüket és spirituális hatalmukat, ezáltal a pap egy szimbolikus, szent közvetítő lesz, aki megoldja profán problémáikat, habár többségük nem jár templomba: *„Megkérem, igérje meg Isten színe előtt, hogy nem követett el semmit, nem lopott és nem hált mással.”* (L. atya, román ortodox pap, 30 éves, vidéken szolgál). (A pap egy olyan vallási-mágikus becsületességet vélt felfedezni a romákban, ami megakadályozza, hogy megszegjék az esküjüket.)

E vallásosság ellenére – ahogy korábban jeleztem – a romák elkerülik a templomot, és azt mondják, hogy ugyanúgy diszkriminálva érzik ott magukat, mint az összes egyéb társadalmi térben, ahol kapcsolatba kerülnek románokkal és magyarokkal. Ugyanaz a pap, aki dicsérte a romák vallásosságát és „istenfélelmét”, büszkén mesélt az egyházközségében élő egyetlen olyan cigányról, aki minden vallási eseményen részt vesz a román hívekkel együtt. Így próbálta érzékeltetni, hogy a romák az egyházközség teljes jogú tagjai lehetnek, ha ezt ők is így akarják, miközben felfedte számunkra a romák vallási részvételének arányát a közösségen belül.

Az áttért roma pünkösdisták szerint ugyanígy kirekesztik őket a Román Pünkösdista Egyházban is. A romák marginalizálva érzik magukat román hittestvéreik által: *„vannak testvérek, akik, ahogy az Isten ígéje mondja, nem tesznek különbséget romák vagy cigányok és románok között... testvérek vagyunk az Úrban és pontosan úgy fogadnak be minket, mintha a testvéreik lennénk. De körülbelül a kilencven százalékuk fajilag mégis megkülönböztet minket (...) Csak tíz százalékuk nem tesz különbséget.”* (S. G., harmincas éveinek végén jár, építési vállalkozó).

Egy jelentős roma pünkösdista szövetség elnöke szerint – akinek több mint 150 pünkösdista roma gyülekezet van a gondjára bízva –, pontosan ezért hoztak létre a romák külön helyi egyházakat, amiket roma pázszorok vezetnek. Ez segít megteremteni az autonómiájukat, mivel olyan helyi gyülekezetek jönnek így létre, ahol a romáknak teljes „vallási jogaik” vannak. Sok pünkösdista roma mondta neki, hogy *„a románok leülitetik őket a templom utolsó soraiba, csak nagyon ritkán hirdethetik Isten ígését, és nem nézik jó szemmel őket.”* (C. F., roma pázszor és politikai vezető, 55 éves, az 1990-es évek elején tért át a pünkösdista hitre).

Az utóbbi két évtizedben a romák újprotestáns mozgalmakhoz csatlakozását követte az elkülönült roma helyi egyházak létrehozása. A templomok éppen azokban a negyedekben épültek fel, ahol romák éltek, és a vallási vezetőket is saját maguk közül toborozták. Bár az újprotestáns vallási mozgalom ma még gyenge, sok, romák által lakott faluban egy új intézmény tűnt fel: a helyi roma gyülekezet. Kutatásunk során fontos szerepet kapott annak a kérdésnek a vizsgálata is, hogy az új intézmény megjelenése milyen hatással volt a romák etnikai identitására. Kutattuk azokat a jellegzetes mechanizmusokat is, amik az áttérés és a vallási közösség megteremtése által mozgásba lendültek, és amelyek segítségével kifejezik új „mennyei állampolgárságukat”.

A meghatározó misztikus élmény és az ezt követő áttérés az én új felfogásához vezet el, és megalapozza a társadalmi gyakorlatok egy másfajta típusát. A vallásos tapasztalat nem a rítusokon való jelenlétre korlátozódik, hanem a hívők maguk is átélhetik a vallás valóságát. A vallásos hit egyén-központúsága nagyon különbözik az ortodoxok kommunikatív szemléletétől, és az individualizációs folyamat szilárd etikai racionalizmushoz vezet.

„Az ortodoxia lehetővé teszi, hogy bármit megtegyél, amit akarsz. Elmész vasárnap a templomba, a pap feloldoz a bűneid alól, és aztán hétfőn újra elkezded bűnös életedet. Ezt itt [a pünkösdista egyházban – S. G.] lehetetlen lenne megtenned. Én mondom neked, hogy itt található az igaz hit; a hit, ami szerint neked is élned kell.” (C. F., roma pásztor és politikai vezető, 55 éves, az 1990-es évek elején tért át a pünkösdista hitre). Ha nem élsz és nem cselekszel Isten ígéje szerint, akkor *„hiábavaló azt mondanod, hogy szereted az Istent, ha nem követed a parancsolatait”*. A pünkösdisták számára a vallás nem egy olyan rituális cselekvés, amin formálisan részt vesznek. Egy pünkösdista esetében az igazi vallásosság a morálisan helyes életvitelben nyilvánul meg.

A hét egyes napjain megrendezett összejövetelek során egy olyan vallásos környezetet próbálnak megteremteni, ahol minden áttért megerősítheti hitét, és rájöhet arra, hogyan „mentheti meg önmagát”. A részvétel kötelező, a gyülekezet minden tagjának aktívan be kell kapcsolódnia a vallásos tevékenységbe.

Ennek eredményeként az újprotestáns romák sokkal gyakrabban járnak templomba, mint az ortodox társaik. Előbbieknek 88,1%-a, míg utóbbiaknak csak 22,6%-a teszi ezt. Az újprotestáns romák közösségi életének központja a helyi gyülekezet. A vallási közösségen belül kialakult

lelki rokonság lehetővé teszi egy olyan társadalmi hálózat kiépítését, ami a vallásos együttléten túlra is kiterjed.

A gyülekezetben nagy hangsúlyt helyeznek a bibliai tanulmányokra és a vallási gyakorlatra, elvárják, hogy mindenki személyes kapcsolatot alakítson ki Istennel, ami erős vallási szocializációhoz vezet: az általunk megkérdezett áttértek egy szilárd érvrendszer szerint fejezik ki tapasztalataikat, gyakran idéznek a Bibliából, hogy állításaikat egy kétségbevonhatatlan autoritással támasszák alá. Ennek következtében országos szinten az újprotestáns romák közös vallásos értékei jóval magasabbak, mint az ortodox romáké.

7. táblázat. Vallásos értékek az ortodox és újprotestáns romák között

	<i>ortodox romák</i>	<i>újprotestáns romák</i>
legalább háromszor egy hónapban eljár templomba	25.6%	88.1%
hisz az egyház intézményében	67.4%	81.1%
hisz Istenben	93%	92.8%
hisz a mennyországban	74.7%	85.6%
hisz a halál utáni életben	57.5%	80.2%

Nem csak a vallásos összejöveteleken való részvétel, hanem a vallásos hit és a vallási gyakorlatok aránya is magasabb az újprotestáns romák között: 84,7%-uk jelentette ki, hogy naponta imádkozik, miközben az ortodox romáknak csak 45,5%-a állította ugyanezt.

8. táblázat. Imádkozás gyakorisága az ortodox és újprotestáns romák esetében

<i>imádkozás gyakorisága</i>	<i>ortodox romák</i>	<i>újprotestáns romák</i>
minden nap	45.5%	84.7%
néhányszor a héten	9.8%	10.8%
egyszer egy héten	4.3%	0.9%

II. Roma áttértek: az áttérés szociokulturális jellege

Csodák és gyógyítások

A terep kutatás során sok áttért számolt be arról, hogy tanúja volt egy csodának vagy természetfeletti gyógyulásnak, ami elvezette őt az új váláshoz. Elmondták, hogy jelen voltak rákos és egyéb életveszélyes betegségben szenvedő betegek meggyógyulásakor. Ezt az okot sokkal gyakrabban említették meg a pünkösdistá, mint a baptista közösségekben. A legtöbb ember beszámolt erős misztikus élményéről is, ami felnyitotta a szemét, és így rátalált a lelki világra. Miközben elmesélték az új életüket megalapozó misztikus vallási élményeket, retorikájuk nyilvánvalóvá tette, hogy a csodákat és gyógyításokat Isten létezésének tulajdonítják, és úgy gondolták, hogy Ő is köztük van. Mindennek nagy apologetikus súlya volt annak eldöntésekor, hogy melyik vallás mutatja meg az „igaz utat” Istenhez, és milyen életstílust kell elfogadniuk. Az alábbi diskurzus-minta a legtöbb pünkösdistá gyülekezetben hallható: *„A gyülekezetben sok ember gyógyult meg csodálatos módon. Egy lány a gyülekezetben, aki süketnéma volt. A prófétálás után meggyógyult és most énekel a templomban.”* (A. S., 50 éves, gazdag kereskedő, 2002-ben tért meg).

Az egyéni és társadalmi tapasztalatoknak ezek a típusai egy meghatározó misztikus találkozón alapulnak, amely során az én teljesen átalakul: *„Aztán {miután az apja csodálatos módon felgyógyult a rákból} megértettem, hogy Isten szólni akar hozzám és kiválasztott engem. Amikor aznap éjjel Istenhez imádkoztam, éreztem, hogy a föld fölé emelkedek. És akkor azt mondtam magamnak: Istenem, valóban te vagy az élő Isten, aki szólsz hozzám, aki közel vagy hozzám.”* (A. S., 50 éves, gazdag kereskedő, 2002-ben tért meg).

A hivatásos teológusok feladata eldönteni, hogy valódi spirituális tapasztalatuk volt-e, vagy csak becsapják magukat. Nem tartozik antropológiai elemzésem körébe annak megvitatása sem, hogy valóban léteznek-e csodák és természetfeletti gyógyulások. Szociológiai és antropológiai nézőpontból valójában nem számít, vajon lehetséges-e másvilági vallásos tapasztalat (az antropológia híján van azoknak az analitikus eszközöknek, melyek segítségével eldönthetné, hogy van-e szakrális világ). Az antropológia arra képes, hogy bemutassa a hit és az áttérés sarkkövét jelentő misztikus tapasztalat *társadalmi és kulturális jelentőségét*.

A megtért romák/cigányok életében a hitnek fontos következményei vannak. A vallási tapasztalat az életüket *két részre osztja: a megtapasztalás*

előtti és utáni időszakra. Előtte (a megtértek és a nem megtértek, a cigányok és a nem cigányok visszaemlékezései szerint egyaránt) bűnös emberek voltak, morális iránymutatás nélkül éltek, nem ismerték Istent, majd a megtérésük után teljesen megváltoztak. A saját életükből felidézett példák szerint előtte csalták a feleségüket, loptak, ittak, de most mindezt abbahagyták, hogy a Szentírás szerint cselekedjenek. A megtérésük után mindig szilárd morális alapon ítélik meg mások életvitelét, és úgy a megtértek, mint a nem megtértek számára maga a viselkedés dönti el, hogy a megtérés „valódi” vagy „hamis” volt-e (lásd alább).

Az átélt misztikus tapasztalatok mindig bizonyítják számukra az új vallás igazát. Hitükről nagy elragadtatással beszélnek, és leszögezik, hogy vallási tekintetben az ortodox romák/cigányok nem ismerik az élet értelmét. Kritizálják az ortodox vallás túlságos ritualizáltságát, és azt, hogy a papok monopóliuma a szent világ értelmezése: *„milyen hitük van, ha nem hisznek abban, hogy Isten az embereken keresztül tevékenykedik?”* (M. P., a Roma Párt elnöke, egy pünkösdista gyülekezet vezetője).

Véleményük szerint minden hívő megtapasztalhatja a szentséget, így mindegyikükből válhat formális képzés nélkül pap vagy pásztor, ha azt választja. A szent tapasztalat popularizációját figyelhetjük meg, amelynek átélésében egyáltalán nincs fontos szerepük az intézményi hierarchiaknak.

Vallási szocializáció és a helyi vallási közösségek hatalmának megerősödése

A legtöbb faluban a cigány közösség térben elkülönül a románoktól és a magyaroktól. A cigánynegyed – ahogy hívják – leginkább a falu szélén található. Kimondatlan szabály – amiről az összes beszélgetőtársam beszámolt –, hogy a cigányok nem vehetnek földet az etnikai többség (románok vagy magyarok) között, és nem építhetnek közelükben házat.

A társadalmi szegregáció nyilvánul meg abban is, ahogyl térben megszervezik a temetőt. Az etnikai és vallási határokat a túlvilágra is kiterjesztik, azok örökkévalóak lesznek, és erős identitás-határokat jelölnek. Az újprotestáns romák kétszeresen is marginalizáltak: egyrészt romaként, másrészt újprotestánsként. A romániai falvak temetőiben etnikai kritériumok szerint különítik el a lakosságot. A cigányokat általában a temető számukra kijelölt részébe temetik. Ahogy az élők nem

építhetnek a románok között házat, csak a falu szélén kijelölt helyen, úgy a halott cigányok sem keveredhetnek halott románokkal.

Az újprotestáns romák a roma lakosság számára fenntartott temető-részen belül is egy speciálisan elkülönülő szektorba temetkezhetnek, ahol térben elkülönülnek az ortodox romáktól is. Egy alkalommal elmondták, hogy abba a szektorba, amit néhány évvel azelőtt, az első hitestvérük halálakor megkaptak, korábban egy megkereszteletlen gyermeket temettek el. Ez annak a jele, hogy az adott földdarab szimbolikusan fertőzött, és a megszentelt temetőn kívülre esik.

Kutatásunk egy másik fontos felismerése, hogy a cigány közösségek társadalmilag nem integrálódnak az ortodox vallási közösségekbe. Csak különleges alkalmakkor mennek el a templomba (karácsony, húsvét, esküvők és temetések), és nem vesznek részt a helyi gyülekezetben szervezett legtöbb vallási ünnepen sem. Számos román ortodox pap megerősítette, hogy alig jár közülük valaki rendszeresen templomba. A romák úgy érzik, hogy a román hívők kirekesztik őket és rosszul bánnak velük. Ez a *vallási szocializáció határozott hiányához* vezet a roma/cigány ortodox hívők esetében. (A megkérdezett papok szerint ezért térnek át újprotestánsra.)

Bármi legyen is a helyi vallási életből való kirekesztésük oka, mindaz erőteljesen hat a vallási intézményekhez vagy az intézményes valláshoz való viszonyukra. Úgy érzik, hogy kirekesztik őket a helyi egyházból, és vallásilag nem integrálódnak a tágabb közösségbe.

Az újprotestáns cigány közösségek ragaszkodnak ahhoz, hogy a falvak általuk lakott részén építsék fel imaházait. Majdnem minden cigánynegyedben ez történik, ahol az újprotestantizmus teret nyer. A templom vagy imaház mindig egy nagyon egyszerű épület, itt tartják a legtöbb összejövetelt. Nem mindet azonban, mivel vallási életük fontos részét képezik a közös otthoni imádkozások és bibliórák is.

Az imaház mindig nyitva áll a cigányok és az érdeklődő románok előtt. A helyi gyülekezet vallási vezetői (pásztorok, vének, diakónusok, imádkozók) mindig cigányok, és a közösség tagjai megvalósíthatják mindazt, amit a románok korábban megtagadtak tőlük: létrehozhatják saját intézményüket, ezáltal pedig intézményesíthetik kultúrájukat és életstílusukat. Ez természetesen elvezet a helyi (vallásos) cigány közösség hatalmának megerősödéséhez. A helyi gyülekezet nagy autonómiával bír a többi (cigány és nem cigány) pünkösdista gyülekezetekkel kialakított kapcsolata során. Tagjai így a saját életükhöz kötődő társadalmi és kulturális jelentések közvetítőivé válnak.

A vallási összetartozás erős köteléket és közösségi érzést alakít ki a tagok között. A kialakuló közösség egalitáriánus, ahol elhalványulnak a státusokból és rokonsági kapcsolatokból eredő különbségek. Ez biztosítja a román ortodox hívők által visszautasított társadalmi integrációjukat. A saját vallási közösség és templom, valamint az, hogy saját elképzeléseik szerint intézményesíthetik a kultúrájukat, ráadásul mindezt a saját lakókörzetükben tehetik meg, *lehetővé teszi számukra, hogy létrehozzanak egy olyan integrált közösséget, amely felülkerekedik a hagyományos cigány/roma közösségekben megfigyelhető erős széttagoltságon.*

Az újprotestáns egyház gyülekezeti struktúrája segít abban, hogy bármilyen formális képzés nélkül vallási vezetőkké (pásztorok, diakónusok) váljanak. Nézőpontjuk szerint az evangélium hirdetésére Isten kegyelméből képes valaki, ezért minden férfit bátorítanak arra, hogy vezető szerepet vállaljon.

A Szentírás és az oktatás fontossága

A Biblia fontos szerepet kap a legtöbb újprotestáns mozgalmon belül. Ez Luther reformjának és a „Sola Scriptura” vallási filozófiájának öröksége. A gyülekezet tagjai számára a vallási élet középpontja és az ismeretek forrása. *„Csak miután tanulmányoztam, miután lett egy Bibliám, értettem meg Isten misztériumát és a valódi hit természetét.”* (C. F., roma pásztor és politikai vezető, 55 éves, az 1990-es évek elején tért át a pünkösdistá hitre).

A Biblia „Isten szava”, mely az élet minden területén kijelöli az igaz utat. A Szentírás értelmezése segít eldönteni a vallási vitákat (a más valláshoz tartozókkal), és meghatározza az autentikus vallási élet ismerveit.

Az újprotestáns egyházakban mindent a Szentírás szűrőjén keresztül vizsgálnak meg, és használnak fel érveik alátámasztására. Sokan beszéltek arról, hogy milyen nagy hatást gyakorolt rájuk a Biblia tanulmányozása, emiatt lettek pünkösdisták.

Gyakran idéznek belőle, sok verset kívülről ismernek, és minden érvüket a segítségével támasztják alá. Ez a *végző útmutató*, ezért mindent a bibliai tanításokon keresztül ítélnek meg. Ha egy cigány szokás vagy ünnep nincs a Bibliában, amely legitimálná azt, akkor nem gyakorolják tovább. Mindez lehetőséget teremt arra is, hogy megvitassák az intézményeik jellegét, és arra ösztönzi őket, hogy megkérdőjelezzék az összes hagyományos cigány ismeretet, életstílust, szokást, habitust, ünnepet és

értéket. Ezt a folyamatot az egyházi közösség irányítja, amely szilárdan szabályozza a tagok életét. Mindez elvezet egy *cigány vallásos ellenkultúra* kialakulásához, amely megkérdőjelezi a meghonosodott *cigány hagyományt és a helyi cigány vezetők status-quoját*. Természetesen ez sok konfliktussal jár együtt a cigány közösségekben.

Mivel a Biblia olvasása és ismerete az egyik legfontosabb követelmény, ezért az áttérés után sok iskolázatlan, vagy alig iskolázott roma azért tanul meg románul írni és olvasni, hogy tanulmányozhassa a Bibliát. Az újprotestánsok nagy hangsúlyt helyeznek az oktatásra, támogatják gyermekeiket abban, hogy valamilyen képzést szerezzenek, és így később jobb állást kaphassanak.

A viselkedés erkölcsi értelmezése és a szigorú életeszmények

Ha áttért újprotestáns romákkal beszél valaki, hamar felfigyel az életüket irányító szigorú elképzelésekre. Áttérésük után nem isznak többet alkoholt, nem dohányoznak és tartózkodnak minden olyan dologtól, ami függőséget okoz. Néha még a kávé is elhagyják. Éles ellentétbe állítják a lelki életet és az evilági dolgokat, megtagadnak minden világi élvezetet, így elutasítják a bárokat, vigasságokat, táncokat, és néha még a sportolást is. Amikor azt kérdeztem egy cigány pástortól, hogyan tudom megkülönböztetni az áttért cigányokat a többiektől, így válaszolt: „*Nem látod azt, hogy alkoholt isznak, cigarettáznak, színházba, moziba vagy klubokba járnak. Ők kivonják magukat Babilon befolyása alól.*” (C. I., 63 éves, harminc éve tért át a pünkösdisták hitre).

Babilon a dekadencia és a világi élvezetek bibliai szimbóluma. Az újprotestáns cigányok sok energiát fektetnek életük morális átalakításába. Néhányan elmondták, hogy korábban szeretőt tartottak, csalták a feleségüket, de ma már nagyon fontos számukra a családi élet. Mások arról számoltak be, hogy egykor rablásból éltek és börtönbe kerültek, de a hit teljesen megváltoztatta őket.

Az újprotestáns cigányokat puritán életfelfogásuk miatt a román közösség olykor rendkívül megbecsüli. Vannak románok, akik nagyon örülnek, hogy az áttértek életvitele megváltozott. Mindez kevesebb gondot okoz nekik: nincs többé verekedés, lopás és társadalmi konfliktus. Szilárd munkaetikájuk miatt nagyon megbízható és olcsó munkaerőt

biztosítanak számukra, így gyakran szerződtetik őket földjeik művelésére (nem minden roma nyerheti el ezt a „kiváltságot”).

Azok a roma asszonyok, akik nem tértek át, nagyon nagyra értékelik az áttérés erkölcsi következményeit, mivel ez általában olyan jól integrált családok kialakulásához vezet, ahol a férj szilárdan támogatja feleségét, nem költi el alkoholra és egyéb hedonisztikus fogyasztásra a pénzét. Azok a roma férfiak, akik nem tértek át, természetesen teljesen másként ítélik meg mindezt.

A puritán életeszmény feltűnik a külsejük, így például az öltözködési előírásaik megváltozásában is. Utóbbi különösen a nők esetében szembe-tűnő, akiknek a viselkedés szabályainak megfelelően szolidan kell öltözködniük. Egyik adatközlőm szerint nagyon könnyen felismerhető egy újprotestáns nő: *„A nőknek mindig el kell takarniuk a fejüket, és hosszú szoknyát kell viselniük. Nem lehetnek kihívóak, elegánsak, nem viselhetnek fülbevalót, karkötőt, arany ékszert, nyakláncot és gyűrűt: ez a szabály a mi közösségünkben.”* (S. F., 42 éves, a roma pünkösdista egyház diakónusa.)

Egy nővérnek, aki Jézus Krisztusban keresztkeledett meg, megfelelően kell öltözködnie [szexuálisan nem lehet provokatív a ruházata – S. G.]” (S. F., 42 éves, a roma pünkösdista egyház diakónusa.)

Az erkölcsi előírásoknak fonton hatása lesz életstílusukra is. A vallási áttérésnek nagy ára van: szilárd morális és kulturális szabályoknak kell megfelelniük, és követniük kell egy puritán életstílust.

Az én és a társadalmi hálózatok átalakulása

A viselkedés erkölcsi szabályainak előtérbe állítása az én teljes átalakulását eredményezi. Az áttért cigányok új módon viszonyulnak saját személyiségükhöz, amely kifejeződik a nyelvi, öltözködési kódokban és az interakció új módjában is. Egy újprotestáns cigány nem káromkodhat és inzultálhat más embereket, nem verekedhet és veszekedhet azokkal, akik rosszul bannak vele.

Az összes áttért egy közösséget formál, „fivérnek” és „nővérnek” szólítják egymást a gyülekezeti alkalmakon és a mindennapi életben is. A rokonság teljes elképzelését újraértelmezik és átalakítják az átvett vallásos értékek alapján. Kiterjedt családot alkotnak, azaz egy olyan család tagjaivá válnak, akiknek kötelességük gondoskodni és segíteni egymásnak a szükséghelyzetekben, és lelkileg is erősíteniük kell egymást. Amint

korábban jeleztem, így egy erős, integrált közösség jön létre, amely segít az egyénnek legyőzni az élet fájdalmait. A közösségi élmények hatására egy tágabb család tagjainak érezhetik magukat, ami csökkenti a környezetükben megtapasztalt társadalmi anómia mértékét.

Bár az újprotestánsoknak nincs kifogásuk az interetnikus párkapcsolatok ellen, és boldogok, ha román házastársat találnak, határozottan ellenzik a különböző hitűek közötti házasságokat. Egy pünkösdistának minden esetben pünkösdistával kell összeházasodnia. A jövőbeli párnak „újja kell születnie”, és képviselniük kell az újprotestáns közösség értékeit és elképzeléseit. Ezeket a szabályokat a fiatalok érdekében kell betartani, és a szabályszegést a vallási közösség számos módon szankcionálja. A legtöbb pásztor nem adja össze őket, megtilthatja az illetőnek, hogy úrvacsorát vegyen, vagy az egyház bizonyos tevékenységeibe bekapcsolódjon. Ezért nem csupán a hívők élete, hanem társadalmi hálózata is vallási alapon szerveződik újra.

III. A „mennyei állampolgárság” és az etnikai identitás átalakulása

Ahogy a kelet-európai kutatások bemutatták, a cigányok főként rokonsági csoportokba szerveződnek, és nagyon széttagolt közösségeket alkotnak. Nincs országosan egységes etnikai identitásuk, közös történelemtudatuk és nyelvük. A roma vezetők folyamatosan felvetik a politikai egység problémáját, és a romák nemzeti szintű képviseletéről szóló mai viták is összekapcsolódnak azzal a kérdéssel, hogy hogyan lehet felülkerekedni a széttagoltságon.

Emellett létezik egy hagyományos mesterségbeli elkülönülés is (kaldarások, ursarik, gáborok, stb.), ami rivalizáláshoz vezet az egyes csoportok között, és kölcsönösen lebecsülik azokat, akik nem tartoznak a saját rokonsági vagy mesterségbeli csoportjukhoz. „Másoknak” tekintik őket, tisztátalan romáknak, akik összevegyültek magyarokkal és románokkal, és feladták a roma közösségek „igazi” hagyományait.

Ahogy Gay y Blasco a spanyol *gitanok* között végzett kutatása alapján bemutatta, az újprotestáns mozgalom lehetőséget teremt arra, hogy lebontsák a rokonság formálta határokat. Mindazok egységét hangsúlyozzák, akik Krisztusban hisznek, és őt követik, akik hisznek az egyenlőségben, és testvéri szeretetet táplálnak az összes cigány iránt, függetlenül

attól, hogy milyen mesterségbeli vagy rokonsági csoporthoz tartoznak (Gay y Blasco 2000, 2000b).

Ahogy korábban bemutattuk, az áttérés következtében az identitás teljesen átalakul, és a hívő integrálódik egy erős társadalmi hálózatba. A helyi vallási közösség nagyfokú autonómiával bír, és ez lehetővé teszi, hogy saját maguk intézményesítsék identitásukat. A korábban marginalizált és társadalmilag kirekesztett roma közösségben helyi szinten az egyház válik a társadalmi és kulturális narratíva kifejezésének eszközévé. Ez a helyi roma közösségek hatalmának megerősödéséhez vezet.

Az egyház nem csak a vallási, hanem a társadalmi és kulturális élet központja is. A lelki rokonság fontosabb lesz, mint a valódi rokoni kapcsolatok, morális köteleességgé válik az új fivérek és nővérek támogatása, és így a közösségi kötelek is megerősödnek. A „mennyei állampolgárság” (azaz az üdvözült emberek státusa) felváltja az emberek által létrehozott földi elkülönülést a cigányok és románok, vagy például a hagyományos rokonsági csoportok között. Nem különböznek egymástól, ugyanaz a státusuk, mivel mindannyian részei Krisztus testének.

Az újprotestáns modell verseng az utóbbi évtizedekben a nemzetközi roma politikai aktivisták és az NGO-k száza által támogatott cigányság-moddellel, amely *megpróbálja egyesíteni a romániai cigányokat*. Ők a cigányság újprotestáns modelljét túlságosan dogmatikusnak, morálisan hajthatatlannak és szigorúnak találják. Az összes cigány/roma etnikai egységét, a közös történelmi múltat és azokat az eltérő narratívákat hangsúlyozzák, amelyek által növelhetik hatalmukat az egyes elnyomott és diszkriminált roma/cigány csoportok felett.

Mindez egy felülről történő megközelítést tükröz, ami abból is látszik, hogy a legtöbb cigány közösség nem így gondolkodik önmagáról, nem Indiát tekinti származási országának, és nem osztja az aktivisták politikai elképzeléseit. Ez nyilvánul meg abban is, ahogy a közösség azonosítja önmagát.

Romániában a cigány szónak *pejoratív jelentése* van, és általában a pizkos, kissé vad és marginális emberekre használják. Ezért a politikai aktivisták a roma szó intézményesítését szeretnék elérni, ami utal az eltérő kulturális örökségre, a gyönyörű hagyományra, és jelzi, hogy a romák egy, az egész világon szétszórt nemzetközi etnikai csoporthoz tartoznak.

A legtöbb ember azonban, akivel interjút készítettem, visszautasította a roma elnevezést, és inkább cigányként utalt önmagára. Büszkéek voltak erre és a cigány szó kettős jelentéséről beszéltek. A kifejezésnek

számukra van egy morálisan meghatározott jelentése: olyan ember, aki lop, koldul és piszkos. Emellett jelöl egy etnikai kategóriát is, amit rendszerint nehezen tudtak meghatározni. Amit azonban határozottan állítottak, hogy ők nem cigányok a szó első jelentésének értelmében, bár néhányan így utalnak rájuk.

Az NGO-k és az állam által finanszírozott segélyprogramok szórításában a helyi vezetők is belekeveredtek a névadás politikájába. Egy olyan román falu iskolai igazgatónője, ahol két nagy cigány közösség él, elmondta egy interjú során, hogy megpróbálta bevonni a helyi romákat egy PHARE-programba, hogy megtanulják a román nyelvet, de senki sem akart részt venni benne. Szintén megpróbálta arra „nevelni” a cigány gyermekeket és szülőket, hogy a cigány kifejezés nagyon csúnya, és inkább romáknak hívják magukat, de ők így válaszoltak: *„Tanárnő, mióta ismerjük magunkat, cigányok voltunk, és cigányok is maradunk.”*

A roma kifejezésnek bevett politikai és társadalmi jelentése van, amivel sok roma nem azonosul. Ők továbbra is cigánynak hívják magukat, és ez mindig azt jelzi, hogy nem tekintik magukat e politikai projekt részének. A „roma” kifejezés másrészt utal a cigányság egy nagyon friss politikai megközelítésére, amely az európai modellből és az etnicitás fogalmából ered, és szorosan kapcsolódik az Európai Unió expanziójához és a nemzetközi roma politikai aktivizmus térnyeréséhez.

Miközben a cigányságról kialakított újprotestáns és nemzetközi aktivista modell is megpróbálja megoldani a hagyományos rokonságon alapuló közösségek szélsőséges széttagoltságának kérdését, nagyon különböző módon közelítenek e problémához, és más eszközökkel próbálják céljaikat elérni. Az egyik az identitás új, vallási alapú átalakításával, míg a másik az emberi jogi kampányok által. A helyi egyház az integrált közösség kialakításának eszközévé válik, miközben az NGO-k megpróbálnak javítani a romák társadalmi körülményein, és tudatosítani akarják bennük politikai jogait.

Úgy gondolom, hogy az elemzett etnikai kisebbség masszív vallási áttérésének legfontosabb társadalmi és kulturális következménye az, hogy új módon alkothatják újra cigányságukat. Az idő dönti el, hogy próbálkozásuk sikeres lesz-e.

Fordította: *Szeljak György*

IRODALOM

- ANDERSON, B. R. O. G.: *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London ; New York ; Verso, 2006.
- COLEMAN, S.: *The globalisation of charismatic Christianity: Spreading the gospel of prosperity*. Cambridge, U.K. ; New York, Cambridge University Press, 2000.
- GAY Y BLASCO, P.: *Gypsies in Madrid : sex, gender and the performance of identity*. Oxford, Berg, 1999.
- GAY Y BLASCO P.: *The Politics of Evangelism: Hierarchy, Masculinity and Religious Conversion Among Gitanos*. *Romani Studies*, 2000, series 5, vol. 10, issue1, pp. 1–22. 2000.
- GAY Y BLASCO P.: *Gitano Evangelism: the Emergence of a Politico-Religious Diaspora*. – www.transcomm.ox.ac.uk, 2000b.
- GOG, S.: *The construction of the religious space in post-socialist Romania*. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 2006, (15): 37–53.
- GOG, S.: *Ateizmus után. Románia a vallási újjászületés és szekularizáció között*. *Erdélyi Társadalom* 2007, 1: 51–64.